

De Fabra a Pe

Xavier Ferré Trill, historiador

No existeix text, ni codi, sense context, sense conflicte (lingüístic). La revolució sociolingüística, definida magistralment per L. V. Aracil, exposa el fet lingüístic com a exponent i representació d'un estatus polític i ideològic. El títol d'aquest escrit «De Fabra a Pedroló» vol –o més aviat ho intenta– exposar que qualsevol llengua no és una «eina» comunicativa, sinó fonamentalment una representació d'una realitat sociopolítica, cultural. Ambdós referents, doncs, com a metàfora hipotètica de la relació entre canvi de temps cultural i polític, i avenç, retrocés i incertesa sociolingüístics. Si Fabra (1868-1948) establí un referent de fixació d'uns criteris –no pas estàtics– per a pensar-nos en una llengua que hauria (?) d'esdevenir nacional, ho féu en un període històric en què existia un cert paral·lelisme entre una realitat social que es transformava (industrialització) i una cultura que volia esdevenir emancipadora (la dimensió polisèmica dels modernismes). La codificació d'una llengua i sobretot les propostes d'estandardització (no

únicament establerta per l'enginyer químic i filòleg esmentat) semblava que esdevinguessin paral·leles en una estructura social en revolució cultural (i també política).

Manuel de Pedrolo (1918-1990), tot partint de pressupòsits ideològiques altres que els de Pompeu Fabra, sembla que, d'una manera prou coincident, vinculava una llengua-cultura a un procés de canvi continu. Que cal no caure ni en l'erro del filologisme, ni en l'erro del culturalisme. La llengua és a la cultura, el que aquesta és a una estructura de poder. Com a representant d'una generació que no fou tan perduda, l'escriptor-filòsof de l'Aranyó reflectia contradiccions del nostre temps. Aquest sentit de l'anticipació, davant qüestions que començaven de concretar-se, i ara com ara continuen essent objecte de debat (en massa ocasions un debat eixorc i demagog) tenia –i té– el mèrit de considerar què és un escriptor canònic. Pedrolo ho és, o pot esdevenir de ser-ne, si treballem la seva narrativa –en aquest cas, l'articulisme– com a material de combat per una nova cultura. És

en aquets sentit –en el fet de reflectir contradiccions polítiques de la societat capitalista, resultat de la marginalitat de la majoria social– que l'escriptor segarrenç pot situar-se en la tradició del marxisme nacional.

No fou escriptor convencional, vinculat a les xarxes productives de narrativa alienant (com s'esdevé de manera prou freqüent en la coetaneïtat). Una mostra d'aquest compromís –fer de la literatura una contribució moral a la comunitat nacional– pot restar indicat en un article del qual tot seguit oferim uns fragments en l'intent de ser contextualitzat en el marc dels referents intel·lectuals pedrolians, és a dir, situar l'escriptor, com a intel·lectual (sartrià), en un marc més ampli: tot escriptor transmet una concepció del món, una actitud davant la realitat que l'envolta i, en conseqüència, un capteniment, o no, amb la seva llengua, és a dir, amb el que comporta de transmissió de la vida nacional d'una comunitat cultural.

El fet d'escriure l'article, tot seguit esbossat, l'any 1962 en una revista –vehicle del temps d'exili polític– de

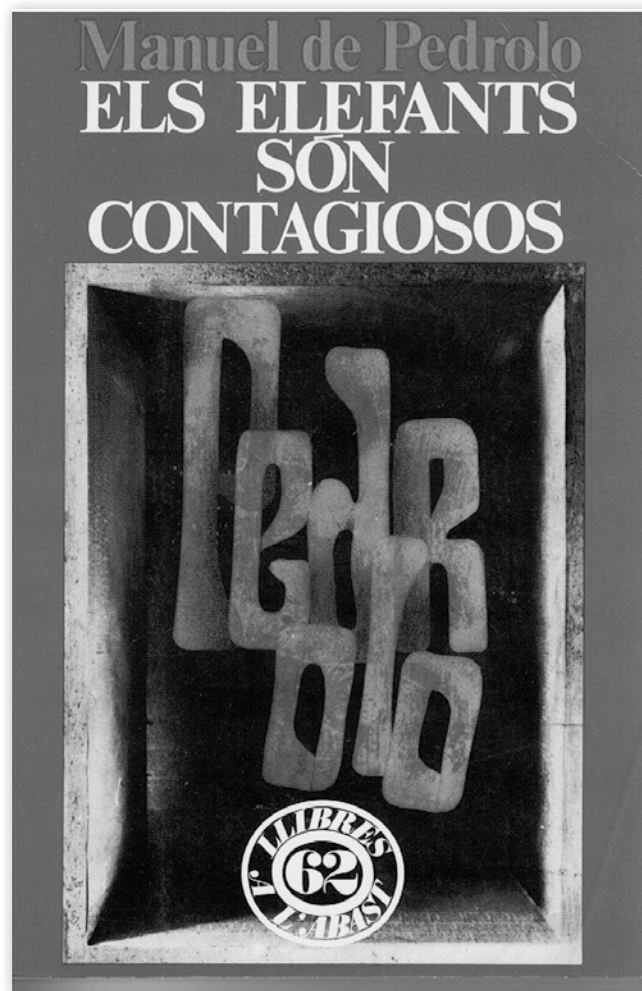
edrolo

Mèxic, *Pont Blau*¹, reflectia un plet que aleshores esdevenia una contestació als límits repressors culturals de l'estat espanyol franquista vers els escriptors d'una nació lingüística minoritzada. Aquesta circumstància no vol dir que una cinquantena llarga d'anys després no deixi de situar, en condicions polítiques que en ocasions hi són comparables, una situació de l'opressió nacional.

L'assumpció, lògica, de la tradició (que no és cap invent) no ha de privar el fet de situar l'autor davant el món. Tradició no implica refugi, autisme cultural. En qualsevol cas el bagatge cultural i generacional transmès per una llengua ha de reflectir el conflicte del subjecte, de grup social, vers una estructura social i política coercitiva. De poc serveix, doncs, «conservar» una historicitat cultural si no s'aboca, com a dialèctica de contraris, al món que li toca de viure.

Aquest plantejament, projectat en la llengua com a símbol d'una tradició-en-conflicte, aboca Pedrolo a plantejar si l'acarament amb la coetaneïtat, amb

Portada del volum *Els elefants són contagiosos*, de Manuel de Pedrolo, publicat el 1974 per Edicions 62.

la societat que vivim (i patim) comporta prescindir de la llengua literària, i abraçar, doncs, el cosmopolitisme lingüístic. O bé la llengua nacional ha de vehicular el pensament literari (=literatura filosòfica), el qual, segons l'autor segarrenç, ha de reflectir la lluita entre l'individu, el temps sociopolític i el límit que li resta imposat per l'estat. En definitiva, ponderar la responsabilitat política de l'escriptor en

clau cultural significa establir en quina llengua (substitutòria, o en procés de substitució) cal plantejar el que Pedroló concep com a «crisi de la civilització», o la crítica a una actitud evasiva.

L'autor d'*Acte de Violència* ens ve a dir que per a reflectir una situació de crisi d'un conjunt de referents socials, d'una ideologia que era assumida acríticament com a dominant, no cal canviar de llengua.

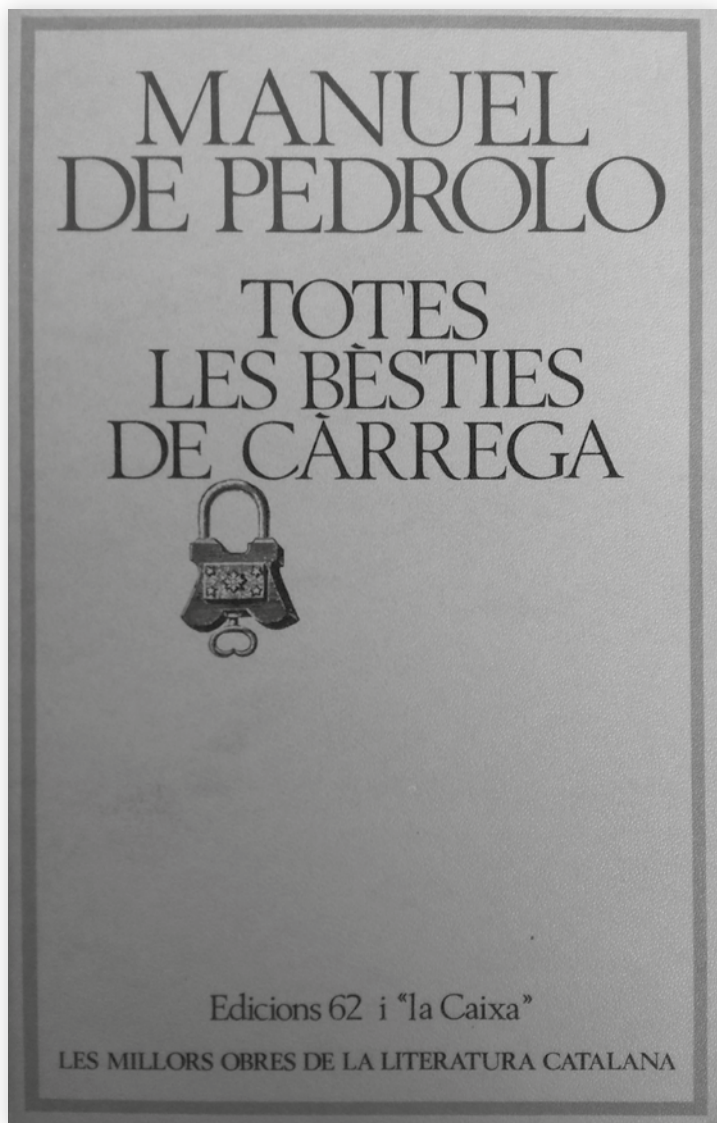
Que hom no és més «mundialista» (al contrari) pel fet de renunciar a la pròpia llengua, que és un senyal d'autocentrament: de personalitat.

Els termes en què és plantejada la qüestió central de l'article: l'autoodi vers la pròpia llengua, ocultar-la, o secundaritzar-la pel fet d'esdevenir més «globals» (ara amb la pinça anglès-espanyol) és una actitud reaccionària que deslegítima i desvirtua una tradició cultural i, en canvi, legítima –en el fet de l'assumpció de la submissió/substitució lingüística– la reproducció de l'ordre social dictat per la classe dominant. En aquest cas, doncs, el fet de canviar de llengua suposaria acceptar una convenció social establerta per a defugir el conflicte i acceptar l'estat de coses existent.

L'escenari pedrolà, a més, planteja la superació del filologisme, o comprensió de la llengua per la llengua (com a estricta variable independent), i en situa, en el cas que ens ocupa, l'ús literari com a reflex de voluntat de transformació social, atès que esdevé un factor de ruptura amb la identitat «determinada» per l'estat vinculat a un mercat i a una llengua. I, en les circumstàncies actuals, les llengües minoritzades esdevenen despenalitzades, «permeses, sempre i tant si són d'ús intern.

«Cultura, llengua i tradició» no és una trilogia capciosa. Tan sols contextualitza una llengua, qualsevol, que, en un passat assumit (cultural), n'ha de ser corretja de transmissió a les futures generacions: a la nació. I, alhora, remet que l'ús minoritzat de la llengua, com a «senyal» de manca d'estatus polític, ha de ser, en conseqüència, un referent fonamental de ruptura vers la convenció de poder cultural oficialista.

Portada del volum *Totes les bèsties de càrrega*, de Manuel de Pedroló.

«L'home que fa cultura o, si més no, ajuda a fer-ne, per bé que amb freqüència obeeix otivacions i impulsos espontanis, instintius, és també algú que viu aquesta cultura d'una manera conscient, sovint olorosa, i que no sempre s'hi sent bé. No sé de cap exemple que mostri com els satisfets, els conformistes, aquells qui es consideren totalment integrats, han contribuït d'una faisó decisiva al desenvolupament de la pròpia cultura. Perquè els satisfets viuen a la defensiva, girats doncs de cara al pretèrit; defensen actituds superades, que han perdut vigència, que eren el producte d'unes condicions distintes, i no s'adonen que ja no formen al costat de la tradició que pretenen continuar.

Car la tradició, al meu veure, pot ésser un impuls cap a quelcom que vol realitzar-se, un projecte d'assolir-nos plenament en allò que tenim de més essencial, però mai una arma rovellada i fora d'ús. La tradició consisteix a ser fidels a l'esperit de la comunitat i es manifesta en la nostra capacitat de prendre les decisions que en cada cruïlla de la història ens han de menar amb més certesa a la seva sobrevivència.

L'home aferrat a la lletra de la tradició mostra una gran tendència a copiar, a repetir, a negar-se en la personalitat dels forjadors de la pròpia cultura. Els nostres avis empraven uns procediments determinats; és, doncs, convenient, imprescindible i tot, que continuem servint-nos-en. Però aleshores, naturalment, cal renunciar al progrés, cal renunciar als nostres objectius per tal d'afavorir, o de no danyar, quelcom d'accessori que podia ben bé no haver existit mai si les circumstàncies haguessin

estat unes altres, i això sense que el sentit de la nostra cultura en fos perjudicat. La cultura s'aboca llavors al passat, menysprea el present, ignora l'esdevenidor i es concreta en una rutina que pot convertir-nos en autèntics fòssils vivents, en un anacronisme, en una curiositat folklòrica.

Només l'home en ruptura de tradició ens permet de defugir aquest perill quan, paradoxalment en aparença, s'erigeix en fidel intèrpret d'aquells

«El fet d'escriure l'article en una revista de Mèxic reflectia un plet que aleshores esdevenia una contestació als límits repressors culturals de l'estat espanyol franquista vers els escriptors d'una nació lingüística minoritzada»

aspectes que l'estructura cultural possibilita –potser sense que existeixin encara d'una manera manifesta–, i en el valor heurístic dels quals hi ha la garantia d'un renovament vitalitzador. I això és el que nega la mentalitat reaccionària, contra la qual han hagut de lluitar i continuen lluitant totes les cultures interessades a perdurar; això és el que rebutja l'individu caigut en la inèrcia que sempre ha assenyalat

amb el dit, entre mofes i indignacions, aquells homes que, repetim-ho, han donat un impuls a la cultura llur, l'han sabuda interpretar a la llum dels moments històrics en què els tocava de viure, l'han airejada i li han evitat, amb llur claustrofòbia, una mort per asfíxia.

L'escriptor, que s'asfíxia fàcilment en una societat tancada, és un explorador, l'encarregat de cercar i de descobrir, de crear si cal, aquelles fissures que després prova d'engrandir per tal de fer possible la transformació, en un sentit progressiu, de la cultura pròpia; esquerdes que només poden obrir-se del tot en contacte amb aquelles altres cultures que ens són pròximes i de les quals tot just ens separen qüestions de matís. Aquest matís, ben cert, és allò que fa la nostra personalitat, i no es tracta pas de cedir-lo, de renunciar-hi, sinó d'esmussar-ne les arestes, perquè les arestes són el defecte».

Plantejar aquest context com el concep Manuel de Pedrolo implica, també, pensar els paràgrafs que en presentem com a part de la cosmovisió literària general d'una obra que descriu sociològicament un país. Per aquest motiu, la trilogia esmentada a la qual ens remet l'autor de *Tocats pel foc* pot implicar la relació entre l'escriptor i la qüestió nacional, no pas entesa com a binomi culturalista.

«Però acollir la transformació, el canvi, no equival pas a acceptar l'anihilament de la pròpia personalitat, ben a l'inrevés. Per això l'escriptor català, aquest escriptor que ha deixat de creure en tantes coses i ha vist enrunar-se al seu entorn un món que semblava tan sòlid als nostres pares, no ha renunciat, a desgrat de l'exili,

interior o exterior, a les constants fonamentals que fan de la seva cultura una forma definida, distinta en tants aspectes irreductibles que li permeten d'expressar-se substancialment com una entitat particular en el concert de les grans cultures, en col·laboració amb les quals, i perquè cadascuna sap expressar-se diferentment, pot arribar a exhaurir, meta ideal, el coneixement de l'home. Una d'aquestes constants fonamentals, l'única que en aquest moment em sembla pertinent de discutir, és l'idioma, un instrument que ens possibilita el domini de la realitat.

S'ha dit més d'una vegada, i em sembla incontrovertible, que l'idioma és la columna vertebral d'una cultura, l'única instrument, en darrer terme, que assegura la seva preservació, perquè és ella, la llengua, que determina costums i actituds, crea facetes de pensament que enriqueixen el patrimoni humà i fan de l'home allò que és i, de la seva cultura, una experiència sense repetició possible. Per això resulta absurd de renunciar-hi o de considerar-la amb indiferència i, al mateix temps, pretendre fidelitat a la manera d'ésser pròpia. Si la llengua desapareix, queda la carcassa, potser alimentada per una vida fictícia, aliena o vegetativa, però en definitiva només la carcassa.

Veiem el món amb els nostre ulls i l'interpretem amb la nostra parla. Cada idioma és un punt de vista que facilita una explicació i proporciona unes possibilitats d'integració en la realitat. És prou sabut que no tot es pot dir en totes les llengües, i els traductors no ho ignoren pas. Traduir una construcció gramatical forastera en termes d'una construcció gramatical pròpia no sempre és dir el mateix que

deia el text original. Més ben dit, pot ser el mateix que deia el text original. Més ben dit, pot ser el mateix, però en gros, per damunt, sense matisar. I és únicament el matís que ens fa diferents, originals, valuosos.

Podem imaginar sense gaires dificultats un món que a la llarga acabi integrant tots els idiomes en una llengua única, comuna a tota la humanitat, i fins i tot podem creure que això seria força convenient en

«Enguany, repeteixo, commemorem el cent-cinquantè aniversari del naixement de Pompeu Fabra. En aquest marc, pensar l'aportació pedroliana permet de pensar la llengua com a conseqüència d'un compromís polític amb el país»

una comunitat políticament unida, car aquesta llengua facilitaria l'entesa, reduiria a un mínim els perills de l'equivoc i acabaria unificant la mentalitat de tots els homes: un objectiu ben desitjable des del punt de vista del governant inclinat al despotisme.

Però posa la pell de gallina pensar en el retrocés cultural que aquest fet comportaria i en com quedaria de limitada la formulació més o menys

intel·ligible de tot allò, sentiments, emocions, estats d'ànim, etc., que àdhuc ara és difícil d'esgotar a despit de la gairebé infinita varietat de llengües. Aquesta llengua nova fins i tot seria més pobra, més reduïda que qualsevol de les actuals. Perquè la seva posició de llenguatge únic, sense competències, la privaria també d'aquell estímul, d'aquella pressió a la qual són sotmesos els idiomes que es parlen ara, contínuament enriquits per l'aportació d'elements estranys que, de seguida, tenen un sentit diferent en el context del llenguatge que se'ls apropia i que per aquesta raó amplia les possibilitats expressives de la humanitat, considerada en el seu conjunt, i eixampla els factors de captació de la realitat ambient, en l'ordre que sigui.

No ens servim, doncs, tan sols nosaltres mateixos si restem fidels a la nostra parla i la conservem i l'acreeixem, sinó que, en fer-ho, contribuïm també a estendre la consciència que la humanitat va tenint a poc a poc de la seva condició. Quan ens interpretem i interpretem els altres segons els nostres plecs mentals, condicionats per la llengua, proporcionem als pobles restants una clau indispensable al coneixement d'allò que som, d'allò que són ells i d'allò que entre tots hi ha de comú, el punt de convergència que ens agermana per damunt de particularismes nacionals.

No cal dir, doncs, com em sembla d'equivocat el criteri, que algun cop he vist expressar, d'aquells qui pretenen que un escriptor eludeix de vegades les característiques de la seva comunitat i estudia l'home fora

del seu ambient, o en cap ambient, ahistòricament. Jo asseguraria que això és totalment impossible, perquè àdhuc quan les seves criatures (si es tracta d'un novel·lista, d'un contista o d'un dramaturg) pertanyen a d'altres latituds, o semblen arrencades del seu context, l'escriptor les interpreta, les analitza d'acord amb aquelles peculiaritats de la seva expressió, en el nostre cas la catalana, i per tant, vulguis o no, enfoca les seves creacions segons les pautes fornides pel condicionament mental de la seva llengua, seguint una línia que ell es limita a prolongar, a desenvolupar en concordança amb les exigències de l'instant i amb els imperatius d'una sensibilitat que forçosament ha hagut d'evolucionar al contacte de la influència d'altres cultures i dels esdeveniments de tot ordre, social, filosòfic, polític, científic, que són peculiars del seu temps».

Enguany, repeteixo, commemorem el cent-cinquantè aniversari del naixement de Pompeu Fabra. En aquest marc, pensar l'aportació pedroliana permet de pensar la llengua com a conseqüència d'un compromís polític amb el país (¿seria comprensible l'obra normativitzadora –o codificació interna– realitzada per aquest enginyer, sense un projecte de normalitat política nacional –o codificació externa?) Altrament la llengua (i la cultura que en representa) no seria altra cosa que un mer instrument de comunicació, que és el que normalment es difon des de la supremacia lingüística dels intel·lectuals orgànics de l'únic pannacionalisme hegemònic, el nacionalisme espanyol d'estat. Pedrolo, en canvi, vincula, és clar, una llengua a allò que hi dóna sentit: una

tradició cultural entesa com a memòria projectada en el present, sense la qual sí que una llengua pot esdevenir vehicle, instrument, de comunicació, però sense cap aportació qualitativa vers la civilitat mundial. La llengua com a «instrument» comunicatiu, és a dir, com a funció tècnica, és un dels principals objectius d'un procés de colonització cultural amb el corresponent mandarínisme del quintacolumnisme «intel·lectual» interior. No tot el mal ve de Ponent... »

Nota

1. L'article fou publicat originàriament a la revista *Pont Blau* amb el títol «L'escriptor i la seva cultura» (setembre, 1962). Fou editat (possiblement per a superar la censura) com a «Cultura, llengua i tradició» al recull d'articles de Manuel de Pedrolo *Els elefants són contagiosos*, Edicions 62, Barcelona, 1974, pp. 7-18.

Aquest 2018 es commemora, alhora, el centenari del naixement de Manuel de Pedrolo (1918–1990) i el 150è aniversari del naixement de Pompeu Fabra (1868–1948), el lingüista i gramàtic català més il·lustre.

